

प. जिनदासशास्त्री फडकुले:

एक श्रेष्ठ साहित्यिक

पंडित - परंपरेने प्रतिनिधी

भारताच्या विविध भागांतील जैन पंडितांची परंपरा फार प्राचिन व उज्ज्वल असून तिने जैन संस्कृतिचा प्रमुख भाग असलेल्या जैन साहित्याची सर्वतोपरी अभिवृद्धि करण्याचे आणि जैन साहित्याचे सातत्य टिकविण्याचे महत्त्वपूर्ण कार्य अव्याहतपणे चालू ठेवली आहे. अशा त- हेच्या जैन पंडितांची महनीय परंपरा हिंदी भाषिक विभागांमध्ये सुप्रतिष्ठित झाल्याचे प्रकर्षाने प्रत्ययास येते आणि गुजराती भाषिक विभागांतदेखिल या परंपरेला मानाचे स्थान प्राप्त झाले आहे. त्या मानाने मराठी भाषिक विभागात मात्र अशी जैन पंडितांची दीर्घकालीन व सर्वमान्य परंपरा प्रस्थापित झाल्याचे दिसून येत नाही. अशा निराशाजनक परिस्थितीत मराठी जैन झाल्याचे दिसून येत नाही. अशा निराशाजनक परिस्थितीत मराठी जैन पंडित परंपरेला गौरवाचे रथान व महनीय प्रतिष्ठा मिळवून देण्याचे महत्त्वाचे पण अवघड कार्य पं. जिनदासशास्त्री फडकुले (१८९४- १९८५) यांनी आपल्या प्रदीर्घ व मौलिक जैन साहित्यसेवेने करून दाखविले आहे.

पंडित जिनदासशास्त्री यांनी मराठी भाषेत विपुल ग्रंथरचना केली असून, ती मुख्यतः अनुवादित व रूपांतरित स्वरूपाची असली तरी ती उत्कृष्ट कौशल्याने केलेली आहे. कथाग्रंथ, दर्शनपर ग्रंथ, पूजापाठविषयक ग्रंथ, आचारसंबंधित ग्रंथ आदी विविध प्रकाराच्या ग्रंथांची रचना त्यांनी अगदी सहजतेने व उत्कृष्टपणे केली आहे. अशा मराठी ग्रंथांमध्ये सप्तव्यसन कथा व सप्तपरमस्थान कथा यांसारखे कथाग्रंथ, सुदर्शनचरित्रश वरांगचरित्र, नाग कुमारचरित्र व वर्धमानचरित्र यांसारखे चरित्रग्रंथ आणि दशभक्ती, भावसंग्रह, अभिषेकपाठ, प्रतिष्ठातिलक यांसारखे चरित्रग्रंथ आणि दशभक्ती, भावसंग्रह, अभिषेकपाठ, प्रतिष्ठातिलक यांसारखे पूजा व क्रियाविषयक ग्रंथ प्रसिद्ध आहेत. पंडित जिनदासशास्त्रीजीच्या परिश्रमामुळेच संस्कृतातील जैन कथा व चरित्र वाडःमय मराठीत मोठ्या प्रमाणावर आले.

समजात एक आगळा आदर्श

अनेक पिढ्यांची पंडित परंपरा लाभलेल्या व गुलबर्गा जिल्ह्यातील हुमनाबाद गावातून येऊन सोलापुरी स्थायिक झालेल्या फडकुले शास्त्री यांच्या घराण्यात सन १८९४ साली जिनदासजींचा जन्म झाला. त्यांचे वडील पं. पार्श्वनाथ शास्त्री हे महाराष्ट्रातील एक नावाजलेले शास्त्री होते आणि आत्मीयतेच्या भावनेतून पासोबा शास्त्री या नावाने ते सर्वपरिचित होते. पं. जिनदराजींचे आजोबा पं. गोपाळराव हेही एक प्रथितयश शास्त्री होते आणि तत्कालीन प्रसिद्ध मराठी नाट्यसंगीताच्या चालीवर त्यांनी केलेल्या जैन भक्तिपर कविता व पदे जैन समाजात अतिशय लोकप्रिय झाली होती. पं. जिनदासजींचे पणजोबा पं. गोविंदराव शास्त्री हेसुध्दा जैन व जैनेतर समाजात सुपरिचित होते. अशा रीतीने प्रदीघ व प्रभावी पंडित परंपरेच्या वारसा जिनीसजींना जन्मतःच लाभल्याने त्यांच्या आयुष्याची जडणघडण शास्त्री - पंडित ह्यांच्या मार्गाने सुरु झाली व यात त्यांनी लवकरच सुयश संपादन करू न अध्यापक, उपदेशक, संपादक, लेखक व कवी या नात्यांनी जैन धर्माची प्रभावना व साहित्योपासना फार मोठ्या प्रमाणावर व समर्पण बूढीने केली . यामुळे जैन समाजात विध्दत्- परंपरेचा एक आगळा आदर्श त्यांनी निर्माण केला आहे, यात शंका नाही.

उत्कृष्ट धर्माध्यापक

मध्य प्रदेश राज्याच्या मोरेना येथील सुप्रसिद्ध जैन- सिध्दान्त विद्यालया त जैन धर्माचा पध्दतशीर व सखोल अभ्यास करून कलकत्याच्या बंगाल संस्कृत असोसिइशन या ख्यातनाम शिक्षणसंस्थेची न्यायतीर्थ ही कटीण व प्रतिष्ठाप्राप्त पदवी जिनदासजींनी इ.स. १९१९ साली वरच्या श्रेणीत प्राप्त केली आणि तेव्हापासून ते पंडित जिनदास शास्त्री या नावाने ओळखले जाऊ लागले. इथून पुढे जैन धर्माच्या अध्यापन कार्यास त्यांनी शुभारंभ केला आणि अध्ययन - अध्यापनाचे हे खडतर व्रत जीवनाच्या अन्त्य क्षणापर्यंत अगदी अव्याहतपणे चालू ठेवले . त्यांनी विद्यार्थ्यांना विविध पराक्षांसाठी जैन धर्माचे शिक्षण आत्मीय भावनेने व निरपेक्ष वृत्तीने दिले. एवढेच नव्हे तर प्रौढ स्त्री-पुरुषांनादेखील ते देण्यात खास पुढाकार घेतला. विशेष म्हणजे साधू-साध्वी अवस्थेतील त्यांगी जनांना त्यांच्या निवासस्थानी जाऊन व प्रसंगी तिथे दीर्घकाल राहून विविध धार्मिक ग्रंथाचे शिक्षण अत्यंत निष्ठापूर्वक, सेवाभावनेने दिले . अशा रीतीने त्यांनी आपल्या प्रगाढ धर्मज्ञानाचा सदुपयोग तर केलाच ; पण त्याचबरोबर

त्यागीजनांच्या धार्मिक क्षेत्रातील कार्याला बहुमोल मदत केली. साहजिकचे पं. जिनदास शास्त्रीजीचे हे धर्माध्यापकाचे कार्य जैन संस्कृतिच्या दृष्टीने अत्यंत मौलिक स्वरूपाचे होते.

प्रभावी धर्मोपदेशक

धर्मशिक्षणाप्रमाणे धर्मोपदेशकाच्या क्षेत्रातदेखील पंडितजीनी उल्लेखनीय कार्य करून जैन समाजात आपल्या नावाचा कायमाचा ठसा उमटविला आहे. जैन धर्माचे एक अधिकारी प्रवचनकार म्हणून जैन व जैनेतर समाजात त्यांना एक खास मानाचे स्थान होते. त्यांचे शुद्ध चारित्र्य, प्रसन्न, व्यक्तिमत्त्व, भाषेवरील प्रभुत्व व परिणामकारी वक्तृत्व यामुळे श्रोत्यांवर चांगली छाप पडत असे आणि त्यांची प्रकांड विद्वत्ता, स्मरणशक्तीची तीव्रताए पाठांतराची विस्तृतता व वाणीची शुद्धता पाहून श्रोतृवर्ग अगदी मुग्ध होऊन जात असे. तसेच त्यांचा धीरगंभीर आवाज, सहजसुंदर निरुपण शैली, समार्पक विवेचन- पद्धची यांमुळे त्यांच्या प्रवचनांचा सामान्य लोकांवरदेखील प्रभाव पडत असे. अमोघ वक्तृत्व, अप्रतिम कवित्व व अभिजात रसिकात्व यांच्या हृदयंगम संगमाने नटलेल्या त्यांच्या प्रवचनांचा श्रवणलाभ घेणे ही मोठी आनेददायी घटना मानली जाई.

धर्मज्ञ संपादक

जैन समाजाचे सर्वात जुने व धार्मिक प्रवृत्तीचे नियतकालिक म्हणून प्रसिद्ध असलेल्या जैनबोधका चे संपादक या नात्याने पंडित जिनदासजीनी जैन धर्माची व जैन समाजाची जवळजवळ चालीस वर्षे उदात्त भावनेने व निरपेक्ष वृत्तीने सेवा केली. या चालीस वर्षाच्या प्रदीर्घ संपादकीय कारकीर्दीत पंडितजीनी अग्रलेख, संशोधनपर लेख, वैचारिक लेख, प्रासंगिक लेख यांसारखे अनेक प्रकारचे विद्वत्ताप्रचुर लेख लिहून समाजप्रबोधनाचे महत्त्वाचे कार्य फार मोठ्या प्रमाणावर केले आहे. त्यांचे हे वृत्तपत्रीय लेखन एकत्रित केले तर तो सहज पंधराशे पानांचा बृहत्ग्रंथ होईल. विशेष म्हणजे त्यांचे हे लेख संपूर्णतः आर्षमार्गप्रणीत व आगमानुसार होते; त्यामुळे साहजिकच वाचकांच्या धर्मज्ञानात सदैव मोलाची भर पडत असे. या दृष्टीने पं. जिनीदास शास्त्रीजीने काही खास लेखमालादेखील लिहिल्या आणि सर्वसामान्य वाचकांच्या दृष्टीने त्या फार उपयुक्त ठरल्या. जैनबोधक साप्ताहिकाच्या दिनांक १४ नोव्हेंबर, १९७७ पासूनच्या अंकांतून क्रमशः प्रसिद्ध झालेली धर्म म्हणजे काय व कोणत्या धर्मापासून प्राण्याचे

हित होते? ही मोठी लेखमाला त्यांच्या सखोल आगमज्ञानाची, प्रकांड पांडित्याची, सरल निवेदन पद्धतीची व तौलनिक विवेचनशैलीची साक्ष देणारी आहे; म्हणून मी ही पउयुक्त लेखमाला माझ्या संग्रही जपून ठेवली आहे. अशा त-हेच्या पंडितजीच्या धर्मशास्त्रीय दृष्टिकोनातून लिहिलेल्या विविध लेखमाला स्वतंत्र पुस्तकांच्या रूपाने प्रसिद्ध झाल्यास सामान्य जनांना यथार्थ उद्बोधन होण्यास फार मदत होईल.

धर्मपरायण साहित्यिक

जैन समजातील धार्मिक प्रवृत्तीपर व धर्मज्ञानाधिष्ठित असे प्रभावी व विपुल लेखन सातत्याने केलेले थोर ग्रंथकार म्हणून पंडित जिनदास शास्त्रीजींचा सार्थ गौरव करण्यात येतो. त्यांची सर्व ग्रंथरचना ही सद्हेतुमूलक व सत्प्रवृत्तीप्रेरक अशा जीवनमूल्यांवर मुख्यतः आधारलेली आहे, हे विशेष होय. असे वैशिष्ट्य इतरत्र सहसा आढळून येत नाही. तसेच त्यांच्या साहित्यात शान्त व करुण हे दोन रस फार प्रकर्षाने आढळून येतात; त्यामुळे त्यांचे साहित्य प्रभावक व उल्लेखनीय झाले आहे. त्याचप्रमाणे त्यांचे साहित्यलेखन मराठीबरोबरच हिंदी आणि संस्कृत भाषांमधूनदेखील झाले आहे, ही मोठी प्रशंसनीय गोष्ट होय. भगवती आराधना, तत्त्वार्थसंग्रह, मूलाचार, पांडवपुराण, धर्म- रत्नाकर आदी प्रसिद्ध धर्मग्रंथाचे पंडिताजींनी केलेले हिंदी अनुवाद मान्यता पावलेले आहेत. संस्कृत भाषाण देणे त्यांना केहाही जड जात नसे आणि लेखनही सहजपणे करता येत असे उपासकाध्ययन या प्रसिद्ध संस्कृत ग्रंथावर पंडितजींनी संस्कृतमधून लिहिलेली टीका उत्कृष्ट समजली जाते. सन १९४७ साली यांनी संस्कृतमध्ये लिहिलेला विद्यानन्द-मुनीशस्य चरितम् हा पद्यरचनात्मक ग्रंथ सुलभ संस्कृत भाषेतील उत्कृष्ट चरित्रग्रंथ म्हणून ओळखला जातो.

अग्रगण्य पंडित कवी

गद्यरचनेप्रामणे पद्यरचनेच्या क्षेत्रातदेखील शास्त्रीजींनी बहुमोल स्वरूपाची ग्रंथरचना केली आहे. मराठीतील अग्रगण्य कवी म्हणून ते वोळखले जातात. त्यांचे सुमारे ५० काव्यग्रंथ प्रसिद्ध झाले असून १ लाखाच्या वर आर्या रचून झाल्या आहेत. त्यांचा जैन रामायण हा प्रमुख काव्यग्रंथ असून तो मराठी जैन साहित्याचा अनमोल ठेवासमजला जातो. १४ हजारांवर कविता असलेल्या या काव्यग्रंथाने मराठी साहित्य समृद्ध झाले आहे. त्यांची ही शाश्वत स्वरू पाची

काव्यकृती शतकानुशतके जैन साहित्यकांना स्फूर्ती देत राहील, यात शंका नाही. तसेच रामायणारप्रमाणे महापुराणावर देखील हजारावर आर्या असलेला काव्यग्रंथ त्यांनी लिहिला आहे. प्रत्येक तीर्थकराचे वेगळे चरित्रकाव्य याप्रमाणे चोवीस चरित्रग्रंथ त्यांच्या कीर्तीमध्ये भर घालणारे ठरले आहेत. शिवाय गोम्मटसार, तत्त्वसार, वैराग्य मणिमाला यांयारखे तत्त्वज्ञानपर काव्यग्रंथ, आर्या कथाकोष, मधुबिंदुकथा यांसारखे कथापर काव्यग्रंथ, सुभाषितावलीसारखे सुभाषित काव्यग्रंथ, आर्या दशभक्ती, शान्तिसागरांचा उपदेश, धर्मरसायन यांसारखे उपदेशपर काव्यग्रंथ आणि सल्लेखना व श्रावकंची दिनचार्या यांसारखे आचारविषयक काव्यग्रंथ लिहून मराठी जैन काव्य साहित्याच्या प्रांगणात चिरस्मरणीय कामगिरी करू न ठेवली आहे. विशेष म्हणजे पंडित जिनदासशास्त्रीजींनी संस्कृतमधील जैन मंगलाष्टकांचे केलेले मराठी रूपांतर अतिशय लोकप्रिय झाले आहे. शिवाय प्रासंगिक स्वरूपाच्या अनेक काव्यरचना त्यांनी केल्या आहेत.

अशा रीतीने एक व्यक्ती पंडिती स्वरूपाचे इतके विशाल व समृद्ध साहित्य निर्माण करू शकते, हे पाहून आश्चर्य वाटते. म्हणून जिनदास शास्त्रीजी हे केवळ पंकछत नून सर्वार्थाने पंडित शिरामणी आहेत आणि त्यांचा यापुढे पंडितशिरोमणी जिनदासशास्त्री या नावाने उल्लेख करणे अगदी योग्य होईल, असे वाटते.

काही अपेक्षा

पंडितशिरोमणी जिनदास शास्त्रीजी यांनी आयुष्यभर अत्यंत निष्ठापूर्वक व निरलसपणे केलेल्या प्रचंड व बहुमोल साहित्यसेवेबद्दल त्यांना मिळावयास हवी ^८ तशी मानमान्यता मिळाली नाही. एवढेच नाही तर त्यांच्या कार्याची उपेक्षादेखील झाली. डि. लिट. पदवी देण्याच्या योग्यतेचे त्यांचे साहित्य असतानादेखील त्याची योग्य ती दखल घेतली गेली नाही. त्यांचे बरेच साहित्य अजून प्रकाशित होऊ शकले नाही ही वस्तुस्थिती आहे. तेव्हा ही वस्तुस्थिती लवकर बदलण्याचे प्रयत्न झाले पाहिजेत. तसेच पंडित शिरोमणी जिनदासशास्त्री यांनी केलेल्या प्रकाशित व अप्रकाशित स्वरूपाच्या साहित्यसेवेची यथार्थ कल्पना संदर्भ ग्रंथ (Bibliography) प्रसिद्ध झाला पाहिजे; यामुळे त्यांच्या कार्याचे योग्य मूल्यमापन करण्यास सोपे जाईल. त्यांच्या निपडक गद्य व काव्यलेखनाचा समावेश असलेला एक ग्रंथदेखील प्रकाशित होणे आवश्यक आहे; कारण त्यामुळे सर्वसामान्य मराठी भाषिकांना त्यांच्या

साहित्यक्षेत्रातील योग्यतेची कल्पना येईल. विशेष म्हणजे पंडितशिरोमणी जिनदास शास्त्री, पासोबा शास्त्री यांच्या नंतरच्या पिढीतील सर्वसामान्य शास्त्री आहेत आणि त्याच्या पुढच्या पिढीतदेखील त्यांचे सुपुत्र डॉ. निर्मलकुमार फडकुले हे आपल्या घराण्याची पंडित परंपरा नवीन स्वरू पात व अत्यंत प्रभावी रीतीने चालवीत आहेत. अशा रीतीने पंडितांची अखंडित परंपरा लाभलेले फडकुले घराणे हे जैन समाजलाच नव्हे तर संपूर्ण महाराष्ट्राला ललामभूत झाले आहे. तेव्हा अशा घराण्याचा समग्र इतिहास उपलब्ध असणे हे जैन समाजाच्या इतिहासाच्या व सांस्कृतिक परंपरेच्या दृष्टीने अत्यंत आवश्यक व निकडीचे आहे; म्हणून फडकुले कुलवृत्त या ग्रंथाच्या लेखनाला लवकर सुरुवात झाली पाहिजे; कारण यामुळे जेन समाजाजील इतर प्रथितयश घराण्यांच्या इतिहासलेखनाला चालना मिळेल आणि पर्यायाने महाराष्ट्रातील जैनांच्या सामाजिक इतिहासाचे आकलन होण्यास फार मोठी मदत होईल.

| ३८ |

कर्मवीर भाऊराव पाटील :

क्रंतिकारी समाजनेते

कर्मवीरांच्या गौरवात रास्त आनंद

आधुनिक महाराष्ट्राच्या इतिहासात शिक्षणाचे पवित्र लोण ग्रामिण व दुर्गम भागात राहणा-या बहुजन व दलित समाजाच्या घरांपर्यंत पोहोचविण्याचे अत्यंत अवघड कार्य सफलतापूर्वक पार पाढून एक प्रकारची सामाजिक क्रांती घडवून आणणारे, शिक्षणमहर्षी म्हणून जगभर मान्यता पावलेले कर्मवीर पद्मभूषण डॉक्टर भाऊराव पाटील यांचे जन्मशताब्दी वर्ष सर्वत्र मोठ्या उत्साहाने व आदराने साजरे होत आहे. या वर्षभर चालणा-या उत्सवात दक्षिण भारत जैन सभा, तिच्या विविध वसतिगृहांतील विद्यार्थी-विद्यार्थिनी आणि तिच्या वीर सेवादलाचे स्वयंसेवक अनेक त-हेचे कार्यक्रम आखून सहभागी झाले आहेत. कर्मवीरांच्या नावाने पुरस्कार प्रदान करणे, कर्मवीरांच्या जन्मगावी स्मारक उभारणे आदी योजना सभेतर्फे आखण्यात आल्या आहेत. या सर्व गोष्टी करण्यामध्ये सभेला व तिच्या सदस्यांना अतिशय आनंद व अभिमान

वाटत आहे; कारण सभा व कर्मवीर भाऊराव पाटील यांचे परस्पर संबंध अत्यंत जिहाळ्याचे, आपुलकीचे व दीर्घकालीन स्वरूपाचे होते. एवढेच नव्हे तर कर्मवीरांच्या व्यक्तिमत्तवाची जडणघडण, त्यांच्यातील सामाजिक नेतृत्वाच्या गुणांचा विकास आणि त्यांची शिक्षणप्रसार करण्याची ध्येयदृष्टी या सर्वांच्या निर्मितीत व जोपासनेत सभेचा सिंहाचा वाटा आहे; म्हणूनच कर्मवीरांच्या अभूतपूर्वक शैक्षणिक कार्याचा गौरव करताना रास्त आनंद वाटत आहे.

सभेच्या आवाहनाला चांगला प्रतिसाद

दक्षिण भारत जैन सभेने (पूर्वीच्या दक्षिण महाराष्ट्र जैन सभेने) आपल्या सहाव्या वर्षी म्हणजे इ.स. १९०५ साली स्थापन केलेल्या कोल्हापूरच्या दिगंबर जैन बोर्डिंगच्या अगदी प्रारंभीच्या विद्यार्थ्यांमध्ये ऐतवडे गावातील प्रतिष्ठित जैन कुटुंबातील श्री. भाऊ पायगोंडा पाटील या नावाचा विद्यार्थी होता. बोर्डिंगमधील विद्यार्थ्यांचा खर्च भागविणे व समाजामध्ये शिक्षणप्रसार करणे यासाठी सभेने शिक्षणफंड निर्माण केला होता, आणि या शिक्षणपफंडास द्रव्यरूपाने मदत मिळविण्याची एक सुलभ पद्धत सभेने सुरुवातीपासून अवलंबिली होती. या शिक्षण फंडास साहाय्य करण्याचे काम सोपे व्हावे म्हणून द्रव्यफंडाबरोबरच धान्यफंड जमविण्याची अभिनव योजना १९०८ साली सभेने सुरु करून त्याच साली प्रथम कार्यवाहीत आणली. सभेच्या शिक्षणफंडास मदत म्हणून धान्यफंड गोळा करण्याच्या याजनांना सभेचे पुढारी व विद्यार्थी यांनी हातभार लावावा, असे आग्रहपूर्वक आवाहान सभेने केले होते. सामाजिक प्रगतीसाठी असे सर्वांनी मिळन कार्य करणे ही गोष्ट शैक्षणिकदृष्टच्या मागासलेल्या आणि शेतकरी लोक जास्त असलेल्या सा भागातील जैन समाजास त्या वेळी अगदी नवीन होती. सभेच्या या उपयुक्त व नावीन्यपूर्ण आवाहनाला सर्वांकडून चांगला प्रतिसाद मिळाला.

या अभिनव कार्याच्या संदर्भाचे सभेचे पुढारी व विद्यार्थी यांनी एकदिलाने केलेल्या विविध प्रयत्नांची माहिती सभेच्या श्री जिनविजय मासिकाच्या डिसेंबर, १९०८ अंकाच्या संपादकीय लेखात खालील प्रमाणे दिली आहे:

श्री जिनविजयातील बोलकी संपादकीय टिपणी

आम्ही गेल्या अंकी सुचविल्याप्रमाणे आज ठिकठिकाणची पुढारी मंडळी सभेच्या फंडवसुलीच्या कामी खटपट करीत आहेत, याबद्दल आम्हास आनंद वाटतो. रावसाहेब चौगुल,

श्रीयुत बुगटे, श्री. लेंगडे यांनी हुबळीच्या दुस-या पंचकल्याणिक महोत्सवात गेल्या वेळी हल्याळ वगैरे ठिकाणी प्रवास करून सुमारे ५०० रुपयांचा फंड वसूल केला. तसेच प्रो. अण्णासाहेब लट्टे आणि रावसाहेब बापू अण्णा पाटील यांनी गेल्या महिन्यात चिकोडी तालुक्यापैकी गळतगा, बेडकी हाळ, सदलगा व शमनेवाडी या गावी प्रवास करून सुमारे ९०० रुपये रोख जमविले, हे त्यांना भूषणावह आहे. गळतगा इथे श्री. आप्पाराव खोत व श्री. रामाप्पा चौगुले यांनी आणि इतर गावी तिथल्या काही प्रमुख पुढारी मंडळींनी वसुलीच्या कामी चांगली मदत केली, याबद्दल ते स्तुतीस पात्र आहेत.

विशेष म्हणजे प्रो. अण्णासाहेब लट्टे आणि रावसाहेब बापू अण्णा पाटील यांनी आपल्या प्रवासात बेडकीहाळ इथे एक मोठी सभा भरवून तेथील जैन, लिंगायत, मराठे वगैरे लोकांना शिक्षणप्रसारा विषयी मनात भरण्याजोगा उपदेश दिला, ही गोष्ट अभिनंदनीय आहे.

यंदाच्या साली बोर्डीगमधील जैन विद्यार्थ्यांनी आपल्या सुट्टीच्या दिवसांत ठिकठिकाणी प्रवास करून धान्यफंड जमविण्याचे कार्य करावे म्हणून सभेच्या महामंत्र्यांनी मॅनेजिंग कमिटीकडून ठराव पास करून घेतला आहे, तो फार उपयुक्त आहे. विद्यार्थ्यांनी ज्या ठिकाणी शिक्षण संपविले, त्या बोर्डिंगच्या मदतीकरिता त्यांनी सुट्टीच्या ठिकाणी शिक्षण संपविले, त्या बोर्डिंगच्या मदतीकरिता त्यांनी सुट्टीच्या दिवसांत प्रवास करून शक्य असल्यास ठिकठिकाणी सभा वगैरे भरवून, लोकांना उपदेश करून फंड जमविला तर त्यांना दोन त-हेने फायदा आहे. एक आपल्या बोर्डिंगास द्रव्याद्वारे मदत केल्याचे त्यांना अनायसे श्रेय मिळेल आणि दुसरे, प्रवास करून सभा वगैरे केल्याने सभेत धीटपणे येऊन त्यांच्या अंगी सार्वजनिक कार्य करण्याची धमक आता पासून येत जाईल.

या ठरावास अनुसरून कोल्हापूर बोर्डिंगातील दोन विद्यार्थी, श्री. जंबू मारुती करंडे, वाटेगावकर आणि श्री. भाऊ पायगोंडा पाटील, ऐतवडेकर यांनी गेल्या दीपावलीच्या सुट्टीत मौज वाटेगाव, वाळ्ये, बुरली, आष्टे, ऐतवडे, वगैरे ठिकाणी प्रवास करून, प्रत्येक गावी लोकांस जमवून सभा घेतल्या आणि जैन धर्माची माहिती व त्याची सद्यःस्थिती, शिक्षणफंडाची आपश्यकता इत्यादी विषयांवर भाषणे करून ठिकठिकाणच्या लोकांकडून सुमारे ७० रुपये रोख जमविले व कित्येकांकडून आकड्यांचा वचनफंडही मिळविला. ही गोष्ट सदरहू विद्यार्थ्यांना भूषणावह असून, त्यांचा किती इतर विद्यार्थ्यांनी अवश्य गिरवावा अशी आमची त्यांना सूचना आहे. या विद्यार्थ्यांनी ज्या ज्या गावी सभा भरविल्या, त्यांत मौजे आष्टे व बुरली येथील सभा

मुख्य असून त्यांची कामगिरीही वाखाणण्यासारखी झाली. आष्टे येथील सभेचे अध्यक्षस्थान तेथील धर्मपरायण शेठ बणाजी हुकमाजी यांनी सुशोभित केले होते आणि त्यांचे व सदरहू विद्यार्थी यांची भाषणे बालविवाह निषेध, धर्माचरण, एकी इत्यादी विषायांवर सुरस झाली.असो.

एकंदर ठिकठिकाणचे पुढारी व विद्यार्थी शिक्षणफंड जमविण्याचे कार्य आरथेने व काळजीपूर्वक करीत आहेत, ही मोठी अभिनंदनीय गोष्ट आहे.

सभेची महाराष्ट्राला अमोल देणगी,

ही संपादकीय टिपणी अतिशय बोलकी व उद्बोधक आहे, यावरुन असे दिसून येते की, सभेने विद्यार्थ्यांना आपल्यावरील सामाजिक जबाबदारीची जाणीव करून दिली आणि त्यांना सार्वजनिक कामाचा प्रत्यक्ष अनुभव मिळवून देण्याची संधी प्राप्त करून दिली.या संधीचा फायदा घेऊन विद्यार्थ्यांनी खेडोपाढी सभा घेतल्या, आणि स्वतः भाषाणे घेऊन समाजजागृतीचे बहुमोल कार्य केले. या गोष्टीमुळे सभेचे कार्य तर पुढे गेलेच; पण त्याचबरोबर विद्यार्थ्यांना समाजकार्याची गोडी लावून समाजाचे भावी नेते बनविण्याचे महत्त्रवपूर्ण व दूरपरिणामी कार्य सभेने केले.वर ज्या दोन विद्यार्थ्यांच्या कार्याचा गौरवपूर्ण उल्लेख केला आहे, त्यांपैकी श्री. भाऊ पायगोंडा पाटील , ऐवतडेकर हा विद्यार्थीचनंतर कर्मवीर भाऊराव पाटील म्हणून प्रसिद्धीस आला आणि त्यांनीच पुढे महाराष्ट्राच्या शिक्षणक्षेत्रात व्रंती घडवून आणणा-या सातारा येथील रयत शिक्षण संस्थेची स्थापना केली. महाराष्ट्रातील सर्व जनतेमध्ये शिक्षणप्रसार व्हावा म्हणून त्यांनी अभूतपूर्व कार्य अत्यंत निष्ठापूर्वक केले.

अशा रीतीने कर्मवीर भाऊराव पाटील ही सभेने महाराष्ट्राला दिलेली अमोल देणगी आहे असे म्हटल्यास वावगे होणार नाही. विशेष म्हणजे आपलेगुरु प्रो. अण्णासाहेब लठठेयांच्यापासून जैन समाज प्रगती आणि बहुजन शिक्षणप्रचार ही दोन व्रते कर्मवीर भाऊराव पाटील यांनी घेतली आणि त्यांमध्ये कसलाही विरोध न आणता आजन्म पाळली.

सभेच्या ४१ व्या अधिवेशनाचे अध्यक्षस्थान भूषविले

कर्मवीर भाऊराव पाटील यांची आपल्या जैन धर्मावर गाढ श्रद्धा होती. इतकेच नव्हे तर जैन धर्माने श्रावकासाठी घालूनदिलेले आचारनियम ते अत्यंत निष्ठापूर्वक पाळीत असत. आदरणीय जैन आचार्य व भट्टारक यांच्या दर्शनास ते हमखास जात असत आणि त्यांच्या

बरोबर समाजाच्या सर्वांगीण प्रगतीबाबत त्यांच्याशी दीर्घकाळ विचार-विनिमय करीत असत. या संदर्भात प. पू. गुरुदेव आचार्य समंतभद्र महाराज यांनी नवीन धर्तीवर कारंजा, बाहुबली इत्यादी ठिकाणी सुरु केलेल्या गुरुकुल शिक्षणसंस्था यांच्याशी कर्मवीरांचे धनिष्ठ संबंध होते, तसेच क्षेत्रांच्या व अन्य ठिकाणी होणारे पंचकल्यांक, रथयात्रा इत्यादी महोत्सवांमध्ये कर्मवीर भाऊराव पाठील उपस्थित राहून भाषणे देत व संपूर्ण सहकार्य करीत असत.

विशेष म्हणजे विद्याथंरीदशेपासून सुरु झालेले आपले सभेवरोबरचे संबंध कर्मवीरांनी सातत्याने कायम टिकविले. सभेच्या वार्षिक अधिवेशनांना कर्मवीर आवर्जून उपस्थित राहत आणि सभेच्या कार्यामध्ये आस्थापूर्वक मार्गदर्शन करीत. सभेची जबाबदारीची कामे ते आनंदाने पार पाडीत. खास उल्लेखनीय गोष्ट म्हणजे सन १९४४ साली सांगली इथै भरलेलया सभेच्या ४१ व्या अविवेशनाचे अध्यक्षस्थान कर्मवीरांनी भूषविले हाते आणि जैन समाजाला सामाजिक प्रगतीबरोबरच बहुजन भूषविले होते आणि जैन समाजाल सामाजिक प्रगतीबरोबरच बहुजन समाजाच्या शैक्षणिक व सार्वजनिक कार्यामध्ये उत्साहाने व सातत्यपूर्वक भाग घेण्याचे आवाहन केले होते.

अशा प्रकरे सभेचे शिल्पकार श्री. अण्णासाहेब लठडे यांची उज्ज्वल परंरा कर्मवीर भाऊराव पाठील यांनी टिकविली व वाढविली. धन्य ते गुरु व धन्य ते शिष्यवर्य कर्मवीर भाऊराव पाठील !

‘ ३९ ‘

पत्रकार हिराचंद नेमचंद दोशी :

कामगिरी व उपलब्धी

जैन बोधक या सोलापूरहून निघणा-या व आपली शताब्दी साजरी केलेलया नियतकालिकेचे संस्थापक शेठ हिराचंद नेमचंद दोशी यांनी त्याचे पहिले संपादक म्हणून सप्टेंबर १८८५ ते ऑक्टोबर १८९८ पर्यंत सलग १३ वर्षे केलेल्या कार्याचा आढावा घेतला तर त्यांनी आपल्या संपादकीय व पत्रकाराच्या कारकीर्दीत प्रचंड, मूलभूत स्वरूपाचे काम केले असे दिसून येते. त्यांनी आपल्या १० वर्षांतीत कार्याचे स्वरूप व महत्व यांचे विवेचन जैनबोधका

च्या सप्टेंबर १८९५ च्या अंकातील अकरावे वर्ष या लेखात केले आहे. तसेच हे कार्य अधिक विद्वान व होतकरु माणसाच्या हातात देण्याच्या हेतूने आपली संपादकीय जबाबदारी नोव्हेंबर १८९८ च्या अंकापासून कोल्हापूरचे पं. कल्लाप्पा भरमाप निटवे शास्त्री यांच्याकडे सोपविली.

संपादकाबरोबरच समाजसुधारक अशीही त्यांची भूमिका असल्याने त्यांच्या कार्याचे महत्व फार मोठे आहे, असे प्रत्ययास येते, कारण याच कालखंडात त्यांनी जैन समाजाच्या भावी प्रगतीचा पाया घातला. तेव्हा पत्रकार व सुधारक म्हणून शेठ हिराचंद नेमचंद दोशी यांच्या या अल्प कालावधीतील कामगिरीच्या व उपलब्धीचा थोडक्यात निर्देश खाली दिला आहे

:

- जैनबोधक मासिक पत्राची सप्टेंबर १८८५ मध्ये प्रस्थापना केली.
- वयाच्या केवळ अट्टाविसाव्या वर्षी व निवळ स्वतःच्या हिमतीवर ही स्थापना केली.
- जैन समाजात नियतकालिकाचा नवा प्रकार प्रथम सुरु करून जैन पत्रकारितेचा पाया घातला.
- मासिक पत्रासाठी मराठी व हिंदी या दोन्ही भाषांचा प्रथम उपयोग केला.
- मासिक पत्रातून अभिजात जैन धर्मग्रंथ (मूळ भाषा व मराठी भाषांतर यांसह) देण्याची प्रथा प्रथम सुरु केली.
- हस्तलिखित धर्मग्रंथ मुद्रित स्वरूपात या भागात देण्यास प्रथम प्रारंभ केला.
- जैन धर्मग्रंथ छापण्यास असलेला सनातनी जैनांचा विरोध मोळून काढला.
- जैन धर्मग्रंथाबरोबरच जैन धर्मकथा, जैन पूजा-पाठ, जैन पदे व जैन भजने मासिक पत्रातून द्यावयास सुरुवात केली.
- जैनसमाजात प्रचार युगाचा प्रथम प्रारंभ केला.
- जैन साहित्य लोकप्रिय केले.
- जैनामध्ये स्वाध्याय करण्याची रुची निर्माण केली.
- मुद्रित जैन ग्रंथ विकत मिळण्याची व्यवस्था केली.
- विविध ग्रंथभांडारमध्ये असलेल्या हस्तलिखित जैन ग्रंथानी यादी श्रावकांना उपलब्ध करून दिली.
- जैन धर्मशिक्षण घेण्याची प्रवृत्ती निर्माण केली.

- त्यासाठी ठिकठिकाणी जैन पाठशाला स्थापन करण्यास उत्तेजन दिले व सोलापूर इथे श्री ऐलक पन्नालाल दिगंबर जैन पाठशाला ही शैक्षणिक संस्था स्थापन केली.
- जैन विद्यार्थ्यांना शिष्यवृत्त्या व पारितोषिक देण्याची पद्धत सुरु केली.
- जैनांनी आपल्या आचरणात जीवदयेला प्राधान्य देण्याची जबाबदारी पटवून पांजरपोळ सारख्या संस्था स्थापण्यास उत्तेजन दिले.
- जैन धर्मातील आहारदान, अभयदान, औषधदान व ज्ञानदान या चार प्रकरच्या दानांचे महत्व विशद करून त्यानुसार चतुर्विध दानशाला सारख्या संस्था सुरु करण्यास प्रोत्साहन दिले.
- जिनपूजा कशी करावी हे शास्त्राधारे समजावून देऊन निर्मात्य खाऊ नये आणि पूजाविधीमध्ये सुधारणा करावी, असे आग्रह पूर्वक सुचविले.
- जैनांनी नाममात्र श्रावक न राहता वास्त्रविक श्रावक बनण्याचा प्रयत्न केला पाहिजे, असा आवश्यक सल्ला दिला.
- जैन धर्म व अन्य धर्म यांतील मूलभूत फरक श्रावकांच्या नजरेस आणुन त्यांना मिथ्यात्वापासून परावृत्त करण्याचे महत्वाचे कार्य पार पाडले.
- जैन धर्म व तत्त्वज्ञान यांच्या विविध प्रमुख अंगांचा शास्त्राधारे यथार्थ परिचय करून दिला.
- जैन लोकांमध्ये शिरलेल्या अनेक सामाजिक कुरुढीचे निर्मुलन करण्यासाठी प्रचार मोहीम उघडली व यासाठी लोकांना कार्यप्रवृत्त केले.
- जैनांनी आपले विवाह जैन विधीनुसारच साजरे करण्यासाठी लोकांना उद्युक्त केले.
- जैनी आपले सर्व संसकार जैनशास्त्रप्रणीत विधीना अनुसरुनच करावेत, असे आग्रहपूर्वक प्रतिपादन केले.
- जैन लोकांनी धर्मप्रणीत पाच अणुव्रतांचे अतिचाररहित आचरण केल्यास त्यांना इंडियन पीनल कोडच्या कोणत्याही कलमाचा त्रास होणार नाही, असे दाखवून दिले.
- जैन तीर्थक्षेत्राची सविस्तर माहितीकरून दिली.
- जैनांनी सांस्कृतिक केंद्रे म्हणून प्रसिद्ध असलेल्या जयपूरसारख्या शहरांतील जैन समाजाचा परिचय करून दिला.

- जैन वार्ता समाचार नियमितपणे प्रसिद्ध करून भारताच्या विविध भागांत घडणा-या प्रमुख घटनांची माहिती करून दिली.
- जैनांच्या सार्वजनिक संस्थाचे वार्षिक अहवाल व हिशेब प्रसिद्ध करण्याची प्रथा पाडली.
- जैन धर्माच्या दिगंबर साम्नायातील तेरा पंथ व वीस पंथ यांतील भेद कमी करण्याचे मार्ग सुचवून ते आचरणात आणण्याचे प्रयत्न केले.
- जैन भट्टारक पीठांचे महत्व लक्षात घेऊन त्यांमध्ये आवश्यक अशा सुधारणा तातडीने घडवून आणण्याचे आवाहन केले.
- जैनाच्या सार्वजनिक हक्कांसंबंधीची ऐतिहासिक स्वरूची कागदपत्रे प्रसिद्ध केली.
- जैनाची भट्टारक पीठे, जाती पंचायती व अन्य संस्था यांनी वेळोवेळी केलेल्या सामाजिक महत्वाच्या ठरावांना व नियमांना सुयोग्य प्रसिद्धी देऊन सामाजिक अभिसरण् वाढविण्यास मदत केली.
- जैन धर्मविषयक प्रश्नांसंबंधी भट्टारक पट्टाचार्य व शास्त्री पंडित यांमधील चचार प्रसिद्ध करून धर्मजागृती केली.
- जैन समाजाच्या प्रगतीसंबंधी नेते व विचारवंत यांचे विचार व लेख प्रसिद्ध करून समाजजागृती केली.
- जैन लोकां शंका विचारण्यास, प्रश्न उपस्थृति करण्यास व आपली मते कळविण्यास उद्युक्त करून विचारजागृती साधली.
- जैन समाज सुधारण्याच्या कार्यात सामान्य जनतेला सहभागी करून घेतले.
- जैनाच्या सामाजिक परिस्थितीची जाणीव करून देणा-या व ऐतिहासीक महत्वाच्या नोंदी प्रसिद्ध करण्याचा परिपाठ सुफ केला.
- जेन समाजपरिवर्तनाच्या अंगीकृत कार्याला लातूरचे भट्टारक विशालकीर्ती महाराज, मुंबईचे समाजनेते शेठ माणिकचंद, हिराचंद, कोल्हापूरचे धर्मोपदेशक व विचारवंत आदिराज देवेंद्र उपाध्ये व फलटणचे विद्वान पंडित ब्र. हिराचंद अमोलिक यांसारख्या मान्यवर लोकांचा संपूर्ण पाठिंबा मिळविला.

- जैन जागृतीची सुरुवात झाल्यामुळे अखिल भारतीय दिगंबर जैन महसभा, मुंबई प्रांतिक दिगंबर जैन सभा, दक्षिण महाराष्ट्र जैन सभा यांसारख्या सामाजिककार्य करणा-या संस्थाच्या सथापनेस चालना मिळाली.
- जैन समाजात पाश्चात्यापासून घेतलेली मासिक पत्राची नवी कल्पना रुजल्यामुळे जैन गजट, जैन मित्र जिनविजय यांसारखी नियतकालिकेसुरु करण्यास प्रोत्साहन मिळाले.

अशा रीतीने शेठ हिराचंद नेमचंद दोशी यांनी एकोणिसाव्या शतकाच्या शेवटच्या दोन दशकांमध्ये जैनसमाजातील सामाजिक परिवर्तनाचा पाया घातला. त्यांनी जैनबोधकाच्या माध्यमातून सुरु केलेल्या नवविचारांच्या प्रचाराच्या परिणामामुळे भारताच्या विविध भागांत जैन नियतकालिकांची मालिका सुरु होऊन, जैन समाजात विचार जागृतीच्या व जैन संस्कृती संरक्षणाच्या नवीन युगाचा शुभारंभ झाला. तसेच त्यांनी जैन समाजातील कुरुक्षेत्राचे निर्मुलनकरून सामाजिक सुधारणा घडवून आणण्याचे विधायक कार्य प्रथम सुरु केले. एवढेच नव्हे तर त्यामध्ये सामान्य जैन लोकांचा हार्दिक सहभाग संपादन करण्यात यश मिळविले. त्याचप्रमाणे धार्मिक, शैक्षणिक, सांस्कृतिक व सामाजिक क्षेत्रांत विविध प्रकारच्या, पण विधायक स्वरूपाच्या संस्थां स्थापन करण्यास त्यांनी विविध ठिकाणच्या जैन कार्यकर्त्यांना सर्व प्रकारे मार्गदर्शन केले. या समाज जागृतीतून इ.स. १८९९ साली स्थापन झालेल्या दक्षिण महाराष्ट्र जैन सभा या संस्थेने शेठ हिराचंद नेमचंद यांनी सुरु केले समाजसुधारणेचे कार्य विद्यार्थी वसतिगृहे चालविणे, विद्यार्थ्यांना शिष्यवृत्त्या देणे, महिलांसाठी श्राविकाश्रम चालविणे, आदी विधायक स्वरूपाच्या उपक्रमांद्वारे फार मोठ्या प्रमाणावर वाढविले व दक्षिण महाराष्ट्रातील जैनांना मागसलेलया स्थितीतून पुढारलेल्या अवस्थेतून आणुन सामाजिक परिवर्तन घडवून आणले.

या सर्व गोष्टीमुळे जैन पत्रकारितेचे जनक व आद्य समाजसुधारक म्हणून शेठ हिराचंद नेमचंद दोशी यांना भारतातील जैन समाजात अत्यंत महत्वपूर्ण स्थान आहे. त्यांच्या याएतिहासिक कार्याची सर्वांना यथार्थ कल्पना येण्यासा ठी त्यांनी लिहिलेले लेख व टीपा आणि दिलेली भाषणे यांचा निवउक संग्रह प्रसिद्ध होणे आवश्यक आहे असे वाटते. असा संग्रह

भारतातील जैन समाजाचा सामाजिक इतिहास समजण्यास फार उपयुक्त होईल, यात शंका नाही.

परिशिष्ट

निसर्गविषयक जैन भूमिका निवेदन

मानवापुढे आज पर्यावरणासंबंधी जागतिक समस्या उग्र रूपाने उभी राहिली असूनत्यावरील उपायांचे विचारमंथन विविध देशांतून व थरातून होत आहे. इंग्लंडच्या राजघराण्यातील प्रिन्स फिलिप यांनी या बाबतीत जनतेचे सहकार्य लाभावे, या दृष्टीने जगातील काही प्रमुख धर्मातील विचारवंताना आवाहन के. लंडनमधील काही जैन महानुभावांच्या प्रयत्नाने जैन धर्माचा एतद्विषयक दुष्टिकोन समजून घेणे जरुरीरचे वाटून त्यासाठी अनुमती मिळाल्यावर विविध देशांतील जैन समाजातर्फे २१ जणांचे शिष्टमंडळ नुकतेच दि. २३ ऑक्टोबर १९९० रोजी प्रिन्स फिलिप यांना भेटले व त्यांनी आपले विस्तृत निवेदन सादर केले. या ऐतिहासिक महत्वपूर्ण घटनेचे वृत्त शिष्टमंडळातील मान्यवर सदस्य डॉ. विलास आदिनाथ संगवे यांनी सन्मति च्या वाचकांसाठी आवर्जून पाठविले आहे, तेसाभार समग्र इथे देत आहोत.

संपादक

ऐतिहासिक महत्वपूर्ण समारंभ

बंकिंगम पॅलेस, लंडन, दि. २३-१०-१९९०

१. डॉ. विलास संगवे

लंडन
लंडन,
दि. २९-१०-९०
संशोधन केंद्र,

सदस्य, जैन शिष्टमंडळ,
मानद संचालक, शाहू
शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर.

मानवापुठील जागतिक समस्या व त्यावरील उपायांचा विचार

औद्योगिक क्रांतीनंतर मानवाने निसर्गाचा फार मोठया प्रमाणावर आपल्या हितासाठी व सुखासाठी संहार केल्यामुळे आता मानवापुढे निसर्ग-संतुलन, निसर्ग-संरक्षण व निसर्ग-संवर्धन कसे करावयाचे हा यक्षप्रश्न उभा राहिला आहे. जगाच्या लोकसंख्येमध्ये जलद गतीने सारखी वाढ होत असल्याने निसर्ग-संबंधित समस्येने अत्यंत उग्र स्वरूपधारण केले आहे. ही समस्या जर लवकर सोडवली नाही तर मानवाचा विनाश अटल आहे. ही समस्या मुण्या एका भागापुरती मर्यादित नसुन तिला जागतिक समस्येचे स्वरूप प्राप्त झाले अहे. तेव्हा या जागतिक समस्येचे उग्र स्वरूप व त्यावर तातडीने उपया योजण्याची आवश्यकता लक्षात घेऊन जागतिक प्रयत्न करण्यासाठी इंग्लंडच्या राजधराण्यातील हिज रॉयल हायनेस प्रिन्स फिलिप यांनी प्रथम पुढाकार घेतला आणि World-Wide Fund for Nature या जागतिक संघटनेची सन १९६१ साली स्थापना करून कार्याला जोराने प्रारंभ केला.

या कार्यामध्ये जगाच्या विविध क्षेत्रांमधील सरकरी व प्रशासकीय यंत्रणेचा उपयोग करून घेण्यास प्रथम सुरुवात केली, परंतु लवकरच शांसकीय यंत्रणेच्या मर्यादा लक्षात आल्या व त्यात जनतेच्या सहभागाचा अभाव जाणवू लागला, तेव्हा या कामात जनतेचे सहकार्य मिळविण्यासाठी धर्माचा आधार घेणे जरुरीचे वाटू लागले. त्यासाठी प्रिन्स फिलिप यांच्या पुढाकाराने व सर्वस्वी त्यांच्या मार्गदर्शनाखाली धर्माच्या साहाय्याने निसर्गसंरक्षणाचे कार्य करणा-या International Network on conservation & Religion (INCR) या संस्थेची सन १९८६ साली स्थापनर करण्यात आली व या संस्थेतर्फे जगातील विविध धर्माचे विधायक सहकार्य घेण्याचे ठरविण्यात आले.

त्यानुसार आतापर्यंत १) बहाई धर्म, २) बौद्ध धर्म, ३) खिश्चन धर्म, ४) हिंदूधर्म, ५) इस्लाम धर्म, ६) यहुदी धर्म व ७) शीख धर्म यासात धर्माच्या नेत्यांनी आपली निवेदने सादर केली व हे धर्म या संस्थेमध्ये सहभागी झाले.

जैन धर्माच्या समावेशास मान्यता

^ लोकांच्या आचरणावर प्रभाव टाकण्यासाठी धर्माचा आधार ध्यावयाचा तरतया धर्माची मूलभूत शिकवण् व त्या धर्माचे आधारभूत ग्रंथ यांचा परिचय करून देण्याची नितांत गरज वाटल्याने प्रिन्स फिलिप यांनी मे, १९८९ मध्ये संयुक्त राष्ट्रसंघटनेत (UniteNation) आतंरराष्ट्रीय पवित्र वाडःमय न्यास (International Sacred Literature Trust-ISLT)

या नवीन संस्थेची सुरुवात केली आणि जगातील पवित्र धर्मग्रंथाच्या संपादनाची व प्रकाशनाची योजना जाहीर केली तेव्हा International Network on Conservation and Religion (INCR) आणि International Sacred Literature Trust (ISLT) दोन नवीन व उपयुक्त अशा जागतिक स्वरूपाच्या संस्थामध्ये सहभागी होण्यासाठी जैन धर्मीयांनी प्रत्न केले पाहिजेत अशी जाणीव प्रथम इंग्लंडमध्ये निर्माण झाली. त्याप्रमाणे इंग्लंडमधील ओसवाल असोसिएशन व नवनात वणिक असोसिएशन या दोन मंडळांनी INCR AND ISLT या दोन्ही संस्थाशी संपर्क साधला व त्यामध्ये जैन धर्माचा समावेश करण्याची मान्यता भिल्लीली. या मान्यतेला मूर्तरूप देण्यासाठी प्रा. डॉ. पद्मनाथ जैनी (अमेरिका) श्री. नेमू चंदारिया (इंग्लंड) व प्रा. कुमारपाल देसाई (भारत) या तिद्यांची एक समन्वय समिती नेमण्यात आली.

पर्यावरणासंबंधी जैनांचे निवेदन

या समन्वय समिती च्या विचाराने जगातील सर्व जैन धर्मीयाच्या पाठिक्याने आणि ISLT च्या वतीने जैनांचा पवित्र व पायाभूत असा तत्वार्थसूत्र ग्रंथ प्रसिद्ध करावा असे ठरविण्यात आलेव त्याप्रमाणे त्या ग्रंथाचे इंग्रजीत भाषांतर व संपादन करण्याचे कार्य डॉ. नथमल टाटिया (राजस्थान) यांच्या नेतृत्वाखाली सुरु करण्यात आले. तसेच या समन्वय समिती च्या पुढाकाराने व जगातील अनेक विद्वानांच्या साहाय्याने जैनांची निसर्गविषयक भूमिका विशद करून निवेदनाची रूपरेषा ठरविण्यात आली. त्याला अनुसरून प्रख्यात विधितज्ज्ञ डॉ. एल. एम. सिंघवी, दिल्लीयांनी ते निवेदन लिहून तयार केले.

हे निसर्गविषयक जैन भूमिका निवेदन (The Jain Declaration of Nature) जागतिक जैन समाजाच्या (International Jain Community) वतीने २१ लोकांच्या शिष्टमंडळाने दि. २३-१०-१० रोजी फिलिप यांना बंकिंगहॅम पॅलेसमध्ये जाऊन समारंभपूर्वक सादर केले.

या निवेदनामध्ये जैन धर्माची शिकवण जैन विश्वसंकल्पना व जैनांची आचारसंहिता यांचा समावेश करण्यात आला असून पर्यावणाचे संरक्षण व संवर्धन करण्यासंबंधीचे जैन धर्माची मूलभूत धारणा अत्यंत प्रभावीपणे विशद करण्यात आली आहे. प. पू. आचार्य श्री विद्यानंद महाराज यांनी सुचविलेले व लोकप्रिय केलेले परस्परोपग्रहो जीवानाम हे बोधवाक्य

आणि त्यांच्याच मार्गदर्शनाखाली तयार केलेले हाताच्या पंजावर अहिंसाशब्दाच्या भौवती मुद्रांकित धर्मचक्र हे बोधचिन्ह निवेदनाच्या मुखपृष्ठावर प्रामुख्याने दिले आहे. या अर्थवाही बोधवाक्य व बोधचिन्हामुळे जैन समाजाची निसर्गविषयक मूलभूत व विधायक भूमिका प्रभावीपणे स्पष्ट झाली आहे.

शिष्टमंडळातील पुढारी व विद्वान सदस्य

या शिष्टमंडळामध्यशे जगाच्या विविध भागांतील खालील २१ जैन पुढारी व विद्वान यांचा समावेश होता.

भारत: १) सतंश्री आत्मानंदजी (अहमदाबाद) २) श्री छोटूभाई एन. संघवी (मुंबई) ३) बै. दीपचंदजी गार्डी (मुंबई) ४) श्री गुलाबचंद चंदालिया (मुंबई) ५) प्रा. डॉ. कुमारपाल देसाई (अहमदाबाद) ६) सौ. शरयूताई दप्तरी (मुंबई) ७) बै. डॉ. एल. एम. सिंघवी (दिल्ली) ८) प्रा. डॉ. विलास संगवे (कोल्हापूर) ९) श्री मनहरलाल शहा (मुंबई).

आप्रिका: १०) श्री. मनुभाई चंदारिया (केनिया)

पूर्व अशिया: ११) श्री. नगीन दोशी (सिंगापूर)

अमेरिका: १२) डॉ. सुलेख जैन (सिनसिनाटी)

युरोप: १३) श्रीमती कॉलेट कॉलेट (फ्रान्स) १४) प्रा. श्री. विजय शहा (बेल्जियम)

इंग्लंड: १५) श्री. अरुण दोशी लंडन १६) डॉ. नटुभाई शहा (लेस्टर) १७) श्री. नेमु चंदारिया (लंडन) १८) श्री. रति शहा (लंडन) १९) श्री. विनोद कपाशी (लंडन) २०) श्री. विनोद उदाना (लंडन) आणि २१) श्री. झावेरचंद हरिया (लंडन)

या शिष्टमंडळाला बकिंगहॅम पॅलेसला जाण्याच्या वेळी श्री नेमु चंदारिया यांच्या निवासस्थानी जागतिक जैन समाजाच्या वतीने व मान्यवर श्रावक-श्राविकांच्या उपस्थितीत धार्मिक विविधापूर्वक पवित्र धर्मग्रंथाच्या पठणामुळे निर्माण झालेल्या मंगल वातावरण आणि भगवान महावीरांच्या जयघोषात अत्यंत भावपूर्ण असा निरोप देण्यात आला.

निवेदनाचा आस्थापूर्वक स्वीकार

बकिंगहॅम पॅलेसमध्ये निवेदन सादर समारंभ अतिशय उत्साही व मंगलमय वातावरणात संपन्न झाला. पवित्र णमोकारमंत्राच्या पठणाने समारंभाची सुरुवात झालयानंतर प्रिन्स फिलिप

यांना निसर्गविषयक जैन भूमिका निवेदन सादर करण्यात आले आणि डॉ. विलास संगवे यांचा जेनसमज हा मान्यताप्राप्त ग्रंथ व आणंखी काही जैन धर्मग्रंथ भेट म्हणून देण्यात आले. या निवेदनाचा प्रिन्स फिलिप यांनी आस्थापूर्वक स्वीकार केला, निवेदनावर झालेल्या चर्चेमध्ये मोकळेपणाने भ्रंग घेतला आणि निसर्गसंरक्षण संबंधित विविध कार्यक्रमांमध्ये सहभागी इ आल्याबदल सर्व जैन समाजास मनापासून धन्यवाद देऊन पुढील काळात जैनांकडून भरीव कार्य होईल. अशी अपेक्षा व्यक्त केली. सुमारे पाऊण तास चाललेल्या या समांरंभाची सांगता क्षमापना या पवित्र श्लोकांच्या पठणाने झाली.

बंकिंगहॅम पॅलेसहून निवेदन सादर करून परत आल्यानंतर श्री. नेमु चंदरिया यांच्या निवासस्थानी शिष्टमंडळाचे वाजतगाजत स्वागत करण्यात आले. आणि धर्मग्रंथ-पठण व सामुदायिक आरती, करण्यात आली.

मुलाखत व सत्कारावी

दि. २४ ऑक्टोबर रोजी सकाळी जगप्रसिद्ध ब्रिटीश बॉन्डकार्सिटी कॉपोरेशन (BBC) तर्फे जैन निवेदना च्या संदर्भात बॅ. एल. एम. सिघवी व सौ. शरयुताई दप्तरी यांची मूलाखत ध्वनिमुद्रित करण्यात आली व ती नंतर बी. बी. सी तर्फे जागतिक प्रसारणाच्या (World Services) कार्यक्रमामध्ये प्रसारित करण्यात आली.

याच दिवशी सायंकाटी प्रस्तुत निवेदनासाठी पुढाकार घेतलेल्या ओसवाल केंद्रांच्या विस्तीर्ण प्रांगणामध्ये जैन निवेदन सादर समांरंभ साजरा करण्याच्या निमित्ताने जगाच्या विविध भागांतून आलेल्या शिष्टमंडळांच्या सदस्यांचा भावपूर्ण सत्कार करण्यात आला. या प्रसंगी सौ. शरयुताई दप्तरी व डॉ. विलास संगवे यांची अनुक्रमे व्यापारी जीवनात जैन धर्माचे स्थान आणि जैन समाजाचे जगातील महत्व या विषयावर प्रभावी भाषणे झाली.

लेस्टर येथील जैन केंद्राला भेट

दि. २७ ऑक्टोबर रोजी लेस्टर शहरातील प्रसिद्ध जैन केंद्राला भेट देण्यात आली. त्या वेळी लेस्टर शहराच्या मेयरतर्फे शिष्टमंडळाच्या सदस्यांचे हार्दिक स्वागत करण्यात आले व त्यांच्या सन्मानार्थ लेस्टर सिटी कौन्सिलतपर्फे थाटाची मेजवानी देण्यात आली. तसेच तेथील जैन केंद्राने दोन वर्षापूर्वी निर्माण केलेल्या उत्कृष्ट व कलापूर्ण अशा श्री शान्तिनाथ

जिनमंदिरामध्ये सामुदायिक वंदन, पूजा व आरती असे धार्मक कार्यक्रम झाल्यानंतर जैन केळ्ड्रातर्फे आयोजित केलेल्या भव्य समारंभात शिष्टमंडळातील सदस्यांचा जाहीर सत्कार करण्यात आला. या प्रसंगी सौ. शरयुताई उपतरी यांचे गुजरातीतून निसर्गविषयक जैनांची कर्तव्ये या विषयावर आणि डॉ. विलास संगवे यांचे इंग्रजीतून जैन विद्येचे जागतिक महत्व या विषयावर प्रभावी भाषणे झाली.

मुलाखत ध्वनिक्षेपित

दि. २८ ऑक्टोबर रोजी सायंकाळी लंडन ब्रॉडकास्टिंग कॉर्पोरेशन तर्फ सौ. शरयुताई उपतरी व श्री. मनुभाई चंदारिया (आप्रिका) यांची प्रकट मुलाखत घेण्यात येत असतानाचती ध्वनिक्षेपितकरण्यात आली आणि ही अर्ध्या तासाची मुलाखत प्रसारित होत असतानाच श्रोत्यांच्या फोनवरुन आलेल्या विविध प्रश्नांना त्वरित उत्तरेही देण्यात आली. ही वैशिष्ट्यपूर्ण मुलाखत फारउपयुक्त व प्रभावशाली झाली. याच दिवशी रात्री किंजवरी हॉलमध्ये लंडनच्या जैन समाजाच्या वतीने शिष्टमंडळाच्या सदस्यांचा स्नेहपूर्ण सत्कार करण्यात आला.

ऐतिहासिक महत्वपूर्ण घटना

ही निवेदन सादर करण्याची घटना ऐतिहासिक महत्वाची व दुरपरिणामी स्वरूपाची होती, कारण-

- १) जगातील एक प्रमुख राजकीय अधिसत्ता असलेलया ब्रिटिश् राजघराण्याला जैनातर्फे निवेदन देण्याचा हा ऐतिहासिक पहिला प्रसंग होता.
२. जागतिक जैन समाजाच्या वतीने निवेदन देण्याचा देखील हा पहिला प्रंसग होता.
३. जैनांच्या सर्व पंथीयांच्या सहभागाने एकत्रित स्वरूपात निवेदन देण्याचा हा पहिलाच प्रसंग होता.
४. या निवेदनामुळे जैन धर्माला जागातील प्रमुख धर्मामध्ये मानाचे स्थान मिळाले आहे.

या निवेदनामुळे जैनाचा अन्य धर्मीय लोकांबरोबर निसर्गविषयक कार्यक्रमामध्ये धनिष्ठ संपर्क येणार आहे.

या निवेदनाद्वारे निसर्गसंरक्षणाचे कार्यक्रम आस्थेने व हिरीरीने पार पाडण्याची जबाबदारी जैन समाजाने स्वीकारली आहे.

७) या निवेदनाद्वारे विश्वातील सर्व प्राणिमात्रांना समान लेखणारा व वनस्पतीलाही जीवआहे, ही वस्तुस्थिती सर्वप्रथम मांडणारा जैन धर्माचा निसर्गविषयक दृष्टिकोन पहिल्यांदाच प्रभावीपणे जगाच्या निदर्शनास येत आहे.